

во в контексті впливу соціального середовища на формування особистості, що і може бути подальшим предметом дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корчак Я. Педагогическое наследие / Я. Корчак ; пер. с польск., сост. К.П. Чулкова. – М. : Педагогика, 1990. – 272 с.
2. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / Я. Корчак ; пер. с польск. К.Э. Сенкевич. – М. : Педагогика, 1979. – 474 с.

3. Корчак Януш. Как любить детей/ Януш Корчак. – М.: Знание, 1991. – 192 с.
4. Захарова Л.Г. Януш Корчак: Святое величие любви / Л.Г. Захарова // Воспитание школьников. – 2005. – № 2. – С. 58–63.
5. Латышина Д.И. История педагогики (История образования и педагогической мысли) : [учеб. пособие] / Д.И. Латышина. – М. : Гардарики, 2003. – 603 с.
6. История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия : [учеб. пособие] / [С.Ф. Егоров, С.В. Лыков, Л.М. Волобуева, Н.Ю. Житнякова]. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 440 с.

УДК 37.013:688.721.2:316.7 (091)

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІГРАШКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ У ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Іщенко А.М., аспірант кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті висвітлено особливості інтерпретації іграшки, зокрема ляльки, як соціокультурного феномену у сучасних культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях. Розглянуто художньо-естетичний та педагогічний потенціал дитячої іграшки, зокрема ляльки, і її вплив на створення комфортних умов соціалізації дитини у світі дорослих. Представлено короткий розгляд історії створення та функціонування ляльки в суспільстві; розглянуто роль ляльок в культурному розвитку українців та вплив на формування особистості дитини в історичній ретроспективі. Увагу дослідників спрямовано на період кінця XIX століття, коли з'явилися етнографічні дослідження вітчизняних культурно-громадських діячів, письменників, педагогів, у яких окремим предметом вивчення стала дитяча іграшка як невід'ємний аспект життєдіяльності українського дитини.

Ключові слова: іграшка, лялька, іграшкова культура, особистість дитини, виховний потенціал, етнопедагогічні дослідження.

В статье отражены особенности интерпретации игрушки, в частности куклы, как социокультурного феномена в современных культурологических и психолого-педагогических исследованиях. Рассмотрены художественно-эстетический и педагогический потенциал детской игрушки, в частности куклы, и ее влияние на создание комфортных условий социализации ребенка в мире взрослых. Представлено краткое рассмотрение истории создания и функционирования куклы в обществе; рассмотрена роль кукол в культурном развитии украинцев и влияние на формирование личности ребенка в исторической ретроспективе. Внимание исследователей направлено на период конца XIX века, когда появились этнографические исследования отечественных культурно-общественных деятелей, писателей, педагогов, в которых отдельным предметом изучения стала детская игрушка как неотъемлемый аспект жизнедеятельности украинского ребенка.

Ключевые слова: игрушка, кукла, культура игрушки, личность ребенка, воспитательный потенциал, этнографические исследования.

Ischenko A.M. THE HISTORICAL RETROSPECTIVE OF THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF TOYS AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON IN DOMESTIC STUDIES

The article reflects the particular interpretation of toys, in particular the doll, as a sociocultural phenomenon in modern cultural and psychological-pedagogical researches. Aesthetic and pedagogical potential of children's toys and, in particular, dolls, its influence on creation of comfortable conditions of the child's socialization in the adult world are considered. A brief review of the dolls' history of creation and functioning in society is given in the article. The toys' role in the cultural development of the Ukrainians and the influence on the formation of a child's personality in the historical retrospective is under analysis. The attention of researchers focused on the period from the end of XIX century, when there appeared ethnographic researches of the local cultural, public figures, writers, educators, in which a separate subject of study was a child's toy as an integral aspect of the Ukrainian child's life.

Key words: toy, doll, toy culture, identity of the child, educational potential, ethnographic researches.

Сучасний розвиток вітчизняної освіти та виховання передбачає одним із домінантних завдань формування високодуховної, моральної, національно свідомої особистості. Важливим засобом формування національної свідомості, духовної культури та соціалізації дитини є народне мистецтво та мистецтво взагалі, зокрема його декоративно-ужитковий вияв – іграшка. Адже художньо-естетичний потенціал дитячої іграшки та її класифікаційного виду – народної іграшки, сприяє безпосередньому залученню дітей до національних та загальнолюдських духовно-моральних цінностей, глибшому сприйняттю їх в контексті всієї світової культури, створенню комфортних умов соціалізації дитини у світі дорослих, що набуває все більшої значимості в становленні та розвитку особистості як носія духовно-моральних та естетичних ідеалів суспільства.

Художньо-естетичний потенціал іграшки, зокрема ляльки з її ознаками антропоморфності, в якій сконцентровано тисячолітній плідний творчий досвід народного та загальнолюдського виховання, традиційні художньо-естетичні принципи, сприяє не лише формуванню естетичного ставлення дітей до навколишньої дійсності, стимулює їх художньо-пізнавальну активність, але і виступає дієвим засобом соціалізації особистості та засвоєння нею провідних моделей поведінки у людському суспільстві.

У науковій літературі іграшка, як і гра, розглядається не лише у психолого-педагогічному аспекті як складова дитинства, а й як предмет культури суспільства (В. Абраменкова, О. Батухтіна, О. Вовчик-Блакитна, Л. Герус, М. Грушевський, Т. Коваленко, О. Найден, Л. Сірченко, М. Стельмахович).

В умовах сьогодення провідні науковці в галузі дитячої психології (В. Абраменкова, О. Вовчик-Блакитна, В. Мухіна, О. Смірнова та ін.) називають іграшку і ляльку зокрема потужним засобом психічного розвитку дитини та висловлюють занепокоєння її основними соціокультурними характеристиками, які зумовлені тенденціями розвитку суспільства та суперечать традиційним культурним орієнтирам.

Враховуючи важливість реалізації педагогічного потенціалу ляльки як соціокультурного феномену людства та недостатню розробленість проблеми вивчення потенційного впливу ляльки на психологічний та духовний розвиток підростаючого покоління, вважаємо можливим сформулювати мету нашої наукової розвідки – висвітлити особливості функціонування дитячої іграшки, зокрема ляльки, в історичному контексті її розвитку.

Актуальність проблеми нашого дослідження насамперед визначається необхідністю пошуку найбільш ефективних шляхів, форм, методів і засобів розвитку дитячої особистості, які сприяють оптимальному використанню виховного потенціалу ляльки як вияву мистецтва та фактору збагачення внутрішнього світу підростаючого покоління.

У сучасних культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях декларується думка про те, що ігрова функція ляльки допомагає розвивати людську свідомість та увагу дитини. Іграшка, лялька, виступає засобом психічного розвитку дитини й формування християнської духовності, що впливає на всі рівні відчуття навколишнього світу: зорового, дотикового, звукового і допомагає формувати етичні переконання та естетичні погляди особистості [3, с. 13].

В процесі навчання та виховання виготовлення ляльки як об'єкта художньо-трудової діяльності є доцільним завданням сучасної національної системи виховання підростаючого покоління. Виготовлення та вивчення ляльки як виду декоративно-ужиткового мистецтва сприяє стимулюванню інтересів, формуванню естетичних смаків, розвитку художньо-образного мислення, спеціальних умінь та навичок, залученню дітей до народних традицій, звичаїв, естетичного освоєння підвалин національної духовної культури, прищепленню любові та поваги до народних традицій [7, с. 5].

Функції, форма та зміст мистецтва виготовлення ляльки охоплюють велику кількість видів розумово-практичних способів діяльності особистості, саме тому ляльки стають предметом розробки методики художнього навчання й засобом оптимізації сучасних педагогічних технологій.

Археологічні знахідки дають підстави стверджувати, що виготовлення ляльок як вид творчої діяльності було поширене ще за II тис. років до н. е. у Стародавньому Єгипті. Вже з часів європейського та азійського Відродження ляльки, як і інші види іграшок, поділялися на сільські й міські, простонародні й вищих панівних класів [4, с. 8].

Витоки народної ляльки у її язичницькому хліборобсько-скотарському середовищі на території України, зокрема так званому трипільському, сформувались в умовах сільської хліборобської общини минулих століть. Ще на початку XX ст. в Україні по селах були досить поширені обрядові дійства, зосереджені навколо ляльок. Узимку та в зимово-весняне міжсезоння ляльки спалювалися («колодій», «масляниця»), у літні свята – закопувалися в землю (зо-зуля), топилися у воді або спалювалися

(«Купайло», «Марена»). До того ж, ляльки робилися до весілля, під час хвороби дитини тощо. Насамперед лялька-іграшка хатнього виробництва була пов'язана з ідеєю материнства, родючістю, хлібом.

Відтак, у народній педагогіці гра з лялькою трактувалася як одна з початкових форм прилучення дитини до практичного життя, до пізнання нею світу. Ідея наслідування, закладена в ляльці, відкриває перед дитиною великий простір для розігрування ролей, створювання наслідувально-ігрових ситуацій, близьких до реального життя дорослих.

Підтвердженням практикою спостережень є той факт, що дитина охочіше грає з предметами, які за своєю умовністю мають досить віддалену людиноподібність, ніж із більш-менш «натуралізованими» купованими ляльками. Лялька за своїм конструктивно-пластичним вирішенням, іконографією, декоративним оформленням слугує для дитини найпершим і найміцнішим елементом органічного засвоєння місцевих та загальнонаціональних художніх традицій [5, с. 98].

Українські народні іграшки визначаються сучасними культурологами як фрагменти, уламки того цілісного світу (як у матеріальному, так і в духовному плані), яким було селянське середовище приблизно до завершення першої половини ХХ ст. Тому традиційна іграшка у своєму основному значенні є космологічною. У ній закріплені системно-якісні фактори існування цілого [6, с. 37].

З кінця ХІХ ст. лялька як культурне явище перебувала в центрі уваги багатьох мистецтвознавців, філософів, культурологів, етнографів, істориків, педагогів, фахівців дитячої іграшки, колекціонерів.

Саме в кінці ХІХ ст. серед численних оригінальних праць з історії культури, мистецтвознавства, лінгвістики, історії освіти, дидактики, теорії і практики виховання, літератури і літературознавства з'явилися етнографічні дослідження культурно-громадських діячів, письменників, педагогів: М. Сумцова, Д. Лепкого, А. Малинки та інших [6, с. 48]. Саме в цих працях предметом дослідження стали окремі питання життєдіяльності української дитини – урочисті події, розваги, дитячий фольклор тощо.

Дитинство в контексті опису життя селянської родини були об'єктом вивчення П. Чубинського, Б. Грінченка, М. Вовчка, С. Носа, А. Барвінок, П. Кузьменко та інших. Якісно нового наукового рівня дослідження дитинства в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. досягли завдяки праці українського

етнографа, громадського діяча, священика, педагога Марка Грушевського «Дитина в звичаях і віруваннях українського народу» 1906 р. видання, в якій представлені і проілюстровані дослідження про дитячі іграшки, забави.

До систематизації зібраних матеріалів його спонукала зацікавленість темою дитинства світової наукової думки. Період ХІХ ст. в дослідженнях сучасних соціологів, культурологів, педагогів називали «століттям дитини». Доказом цього твердження є той факт, що саме у другій половині ХІХ ст. особистості дитини присвячуються наукові пошуки вчених, дитина стає предметом «строкої науки». У цей час у Великобританії, Німеччині, Сполучених Штатах Америки виникають наукові товариства, створюється ряд журналів, присвячених дослідженню дитини.

У контексті загальної зацікавленості наукового співтовариства у вивченні особистості дитини, а також в силу соціально-історичних процесів в українському суспільстві зазначеного періоду книга М. Грушевського стала справжньою подією в сфері вітчизняних етнографічних досліджень і була високо оцінена сучасниками автора. Підтвердженням цього факту стало жваве обговорення змісту рукопису книги автора в епістолярії видатних діячів культурно-освітнього руху того часу: І. Франка, З. Кузеля, Ф. Вовка, В. Гнатюка.

У праці М. Грушевського вперше для української етнографії зроблена спроба всебічно охарактеризувати складний і багатоаспектний процес розвитку особистості дитини, виклавши це не науковою мовою, а так, щоб розповідь була цікавою та доступною для пересічного читача. Так, відомий український етнограф Зенон Кузеля, який був першим упорядником і видавцем праці М. Грушевського, підкреслював: «Автор, живучи між народом і знаючи його добре, глянув перший в життя дитини від народження до парубочого віку. <...> При тому не обмежувався він списуванням звичаїв і обрядів, але глянув глибше в душу немовлят і підлітків. <...> Автор перший намагався критично поглянути на всі прояви дитячого життя, так що без перебільшення від нього можна датувати серйозні початки студій над дітьми» [1, с. 12].

Праця М. Грушевського має чітку і логічну структуру, яка обумовлена життєвими циклами дитини, і складається з 11 розділів: «При надії», «Пологи», «Від народження дитини до виводин», «Дитина в першому році», «Дитина в другому році», «Дитина в третьому році», «Дитина в четвертому році», «Дитина в п'ятому році», «Мороки»,

«Музичні інструменти», «Інтуїтивна психологія селянського життя». Кожен розділ складається із ряду параграфів, зміст яких охоплює усі сфери життєдіяльності дитини. Так, наприклад, розділ, присвячений висвітленню особливостей розвитку дитини першого року життя, містить матеріал щодо фізіологічних властивостей дитини такого віку, ролі матері у цей період, особливостей догляду за дитиною, її побутовими речами (одягом, іграшками тощо), зміст колисанок, забавлянок, потішок для немовлят тощо.

У контексті нашого дослідження основних характеристик народної іграшки особливу увагу концентруємо на описі ігор та іграшок, засобів їх виготовлення, які в книзі розподілені згідно з віковими потребами і можливостями дітей. Цей матеріал є надзвичайно цінним для вивчення особливостей української народної іграшки у другій половині XIX ст. Безумовною перевагою для дослідників є чітка систематизація всіх видів іграшок та їх детальний опис відповідно до вікових особливостей дитини.

М. Грушевський у своїй роботі для кожного віку виділяє різні типи іграшок. Так, для першого року життя є характерними такі іграшки, як брязкальце з гусячої шиї, свинячого міхура. Асортимент іграшок для цього віку не відрізняється різноманітністю, і цей факт автор пояснює багатофункціональністю існуючих зразків. «Можливо, не випадкова та обставина, що селянські діти отримують мінімальну кількість іграшок. Можливо, це не випадковий збіг, що у практиці народної педагогіки виконуються або підтверджуються теоретичні положення вчення Платона, який не схвалював надлишок іграшок у дітей, або Тагора, який стверджував, що світ гри отруєний для тої нещасної дитини, яка переобтяжена необмеженою кількістю іграшок», – говорить у примітках до книги російський вчений, етнограф Георгій Виноградов [2, с. 64].

У змісті книги М. Грушевського відображено, що найкращими іграшками на другому році життя дитини вважають: дзигуверетено, дзигу-іграшку (на мотузці). Найулюбленішою іграшкою у дівчаток є лялька – одна з найбільш нагальних потреб і разом з тим втілення одного з найчарівніших жіночих інстинктів у дівчинці. Пестити, плекати, прикрашати, одягати, шити, колісати – в цьому народ бачив призначення жінки. У хлопчиків улюблені іграшки – «віз-колячки».

Такі іграшки сприяють, за висновками сучасних дослідників, розвитку художнього сприйняття світу, просторової уяви, формують комунікативні навички та моральні

ідеали. Між дорослими і дітьми постійно відбувається взаємозбагачення. Частіше діти запозичують технічні ідеї у дорослих, але траплялося і навпаки – іграшки використовували як модель для винаходів людства, зокрема в галузі механіки (йдеться про млин, гойдалки, вертушки).

На третьому році життя дитини однією з найпопулярніших іграшок є млин з тростини. У грі відбувається соціалізація дитини, здатність до співпраці та співтворчості (за допомогою абстрактних форм втілення соціальних колізій).

Автор констатує, що з кожним роком життя у дитини збільшується ігровий асортимент. На четвертому році життя з'являються такі іграшки, як «журавель-клацалка» і солом'яний стрибаючий павучок, а на п'ятому році – паперовий змії і лук, які розвивали просторову уяву та конструктивне мислення. Не втрачають своїх якостей для дітей і гойдалки, які, крім утіхи, дають дітям можливість фізичного розвитку, а саме тренування вестибулярного апарату.

Сукупність етнографічної інформації, представленої в книзі М. Грушевського, дозволила її рецензентам зробити висновки про те, що дитина у грі поєднує реальність і фантазію, моделює свій образ світу, тренує всі фізичні й душевні ресурси, мову, мислення, стає цілеспрямованою, вчиться приймати рішення і керувати своїми почуттями, увагою. В ігровій ситуації дитину легше виховувати, розвивати в ній самоповагу, здібності, зміцнювати духовні контакти, створювати можливості формування власного «Я».

Весь фактичний матеріал, представлений у праці М. Грушевського, становить надзвичайну цінність для вітчизняної етнографії, етнопедagogіки, соціології, адже тут дитинство як соціокультурне явище вперше стало предметом окремого, комплексного наукового дослідження, поява якого означувала нові підходи до вивчення світу дитинства і феномену дитинства у вітчизняному науковому дискурсі.

Отже, вивчення наукової літератури з проблеми вивчення іграшки та ляльки як соціокультурного феномену, дозволяє стверджувати, що в історії людства кожна історична епоха, починаючи від найдавніших часів, мала свою власну лялькову культуру. Ляльки несли в собі не тільки риси художньо-культурної специфіки того чи іншого народу, групи або племені на певному етапі, а й виражали характер виробничих відносин, особливості людського спілкування, філософські та психологічні аспекти розуміння основних категорій життя, соціальні та майнові відмінності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали до українсько-руської етнології : в 12 т. / за ред. Ф. Вовка. – Львів, 1899–1929. Т. 8. – 1907. – 321 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу: [Етнографія України] / М. Грушевський. – К. : Либідь, 2006. – 256 с.
3. Кон И. Ребенок и общество. Историко-этнографическая перспектива / И. Кон. – М., 1988. – 13 с.

4. Куклы мира / [под ред. Е. Ананьевой, Т. Евсеевой]. – М. : Аванта+, 2005. – 184 с.
5. Найден О. Українська народна лялька : [наукове видання] / О. Найден. – К. : ВД «Стилос», 2007. – 240 с.
6. Побірченко Н. Дитинство як предмет етнопедагогічних досліджень / Н. Побірченко // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 45–50.
7. Резніченко Г. Іграшки-мотанки : [навчально-методичний посібник] / Г. Резніченко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 104 с.

УДК 373.3. 091. 313(091) (477) «1950/1990»

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ПРО ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (КІНЕЦЬ 1950-Х – 1990-ТІ РОКИ)

Калініченко Л.М., аспірант
кафедри теорії та історії педагогіки
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано розвиток ідей про проблемне навчання у контексті реформування вітчизняної шкільної початкової освіти у кінці 1950-х – 1990-х роках та обґрунтована їх умовна періодизація. Показана неоднозначність тлумачення базового поняття «проблемне навчання» багатьма дослідниками, розглянуто розвиток уявлень про можливості такого виду навчання у вітчизняній педагогічній думці відповідно до здобутків педагогічної науки та практики, у зв'язку зі змінами в освітній політиці, що спонукала до розроблення новаторських концепцій і нових підходів до формування активності, самостійності, творчості учнів. Окреслено позитивний вплив проблемного навчання на формування творчого мислення молодших школярів.

Ключові слова: *проблемне навчання, початкова школа, проблемна ситуація, творче мислення, творча особистість.*

В статье проанализировано развитие идей о проблемном обучении в контексте реформирования отечественного школьного образования в конце 1950-х – 1990-х годах, обоснована их условная периодизация. Показана неоднозначность толкования базового понятия «проблемное обучение» многими исследователями, рассмотрено развитие представлений о возможностях такого вида обучения в отечественной педагогике, в связи с изменениями в образовании, которые способствовали разработке новаторских концепций и новых подходов к формированию активности, самостоятельности, творчества школьников. Акцентировано внимание на положительном влиянии такого вида обучения в развитии творческого мышления младших школьников.

Ключевые слова: *проблемное обучение, проблемная ситуация, творческое мышление, творческая личность младших школьников.*

Kalinichenko L.M. PERIODIZATION OF DEVELOPMENT THE PROBLEM TEACHING IDEAS AS A METHOD OF FORMING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' CREATIVE THINKING (AT THE END OF 1950s – 1990s)

The article analyzes the development of the ideas of problem training in the context of the reform of the national school in the late 1950s – 1990s, proved their conventional periodization. The ambiguity of the interpretation of the basic concepts of «problem teaching» many researchers considered the development of ideas about the possibilities of this type of training in domestic researchers, due to changes in education that have contributed to the development of innovative concepts and new approaches to the formation of the activity, independence and creativity of schoolchildren. The attention to the positive impact of this kind of learning in the development of creative thinking of younger schoolboys.

Key words: *problem teaching, problem situation, creative thinking, creative personality of younger pupil.*

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2011 рік) зазначено: «Ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтовано-

го на майбутнє» [1]. Таким мисленням, на нашу думку, є творче мислення. Саме воно є визначальним у досягненні особистістю успіху у соціумі. Завдяки творчому мислен-